

İbn Haldun Düşüncesinde Cahiliye Dönemi Toplumsal Yapısı
The Social Structure of the Jāhiliyya Period in the Thought of Ibn Khaldun

Safa Demir Sarı

Dr. Öğr. Üyesi, Kırşehir Ahi Evren Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
Asst. Prof., Kırşehir Ahi Evren University Faculty of Arts and Sciences, Department of Sociology
Kırşehir / Turkey
safa.demir@ahievran.edu.tr
orcid.org/0000-0002-1834-9871

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi / **Article Type:** Research Article

Geliş Tarihi: 16 Ekim 2024 / **Date Received:** 16 October 2024

Kabul Tarihi: 8 Aralık 2024 / **Date Accepted:** 8 December 2024

Yayın Tarihi: 15 Aralık 2024 / **Date Published:** 15 December 2024

Yayın Sezonu: Aralık 2024 / **Pub Date Season:** December 2024

Atf: Demir Sarı, Safa. "İbn Haldun Düşüncesinde Cahiliye Dönemi Toplumsal Yapısı". *Akademik Siyer Dergisi* Cahiliye Özel Sayısı (2024), 186-199.

Citation: Demir Sarı, Safa. "The Social Structure of the Jāhiliyya Period in the Thought of Ibn Khaldun". *Journal of Academic Sirah* Jāhiliyya Special Issue (2024), 186-199.
<https://doi.org/10.47169/samer.1568841>

İntihal: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/samer> **e-mail:** akademiksiyerdergisi@ksu.edu.tr

Yayıncı: KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

Published by: KSU Sirah Researches Application and Research Center

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların Kaynakça' da belirtildiği beyan olunur.

Ethical Statement: It is declared that during the preparation process of this study, scientific and ethical principles were followed and all the studies benefited from are stated in the bibliography.

Bu makale Creative Commons Alıntı-Gayriticari Türetilemez 4.0 (CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-Nc 4.0).

Öz

Bu çalışmada Cahiliye Dönemi toplumsal yapısını İbn Haldun'un düşünceleri üzerinden değerlendirmek amaçlanmıştır. Yöntem olarak literatür taramasının tercih edildiği bu çalışmada İbn Haldun'un *Kitabü'l-İber* adlı eseri üzerinden Cahiliye dönemi toplumsal yapısı sosyolojik açıdan değerlendirilmiştir. *Kitabü'l-İber*'in giriş bölümü olan Mukaddime ve ikinci bölümünde yer alan siyer anlatımı referans alınmıştır. Buna göre İbn Haldun'un düşüncesinde merkezi öneme sahip "asabiyet" ve onu temellendirirken öne çıkardığı "bedevîlik" ve "hadarîlik" kavramları Cahiliye Dönemi toplumsal yapısını açıklar niteliktedir. Siyer bölümündeki anlatımlar da asabiyet temelinde kurulmuş Cahiliye Dönemi toplumunun gündelik hayatından örnekler içermektedir. Asabiyet, Cahiliye Dönemi'nin birçok alanda görülen parçalanmış ve dağınık toplum düzenini yeniden sağlama mekanizmasıdır. Yaşam kaynaklarının kısıtlı olduğu bir coğrafyada insanların istek ve arzularına ulaşması için mücadele ruhunu diri tutan da asabiyeettir. Asabiyeğin varlık gösterdiği toplum düzeni de öncelikle bedevîlik, daha sonra da hadarîliktir. Sonuç olarak, İbn Haldun'un düşüncesinde Cahiliye ve asabiyet kavramları, onun toplumsal değişim ve medeniyet teorisinde önemlidir. Cahiliye Dönemi, İslam öncesi Arap toplumlarının kültürel ve sosyal düzenini, asabiyet de kabile dayanışmasını ve bireyler arasındaki sosyal bağları temsil eder. İbn Haldun bu iki kavramı birbiriyle ilişkilendirerek toplumların yükseliş ve çöküş süreçlerini açıklamada kullanmıştır.

Anahtar Kelime: Cahiliye, İbn Haldun, Asabiyet, Bedevîlik, Hadarîlik.

Abstract

This study aims to evaluate the social structure of the Jāhiliyya Period through the lens of Ibn Khaldun's ideas. This study employs a literature review method to analyze the social structure of the Jāhiliyya Period sociologically through Ibn Khaldun's *Kitab al-Ibar*. The analysis draws on the *Muqaddimah*, the introductory section of *Kitab al-Ibar*, and the second chapter, which includes accounts of the Prophet's life (*sīrah*). In Ibn Khaldun's thought, key concepts such as "asabiyyah" (group solidarity), along with the foundational notions of "bedouin" (nomadic life) and "hadarī" (settled life), are central to understanding the social structure of the Jāhiliyya Period. The *sīrah* accounts also provide examples from the daily lives of Jāhiliyya society, which was built on the principle of asabiyyah. Asabiyyah served as a mechanism to restore order within the fragmented and disorganized societal structure of the Jāhiliyya Period. In a region with limited resources, asabiyyah also kept alive the spirit of struggle, enabling individuals to pursue their desires and goals. The social order shaped by asabiyyah initially manifested in the bedouin way of life, later transitioning to the hadarī stage. In conclusion, the concepts of Jāhiliyya and asabiyyah hold significant importance in Ibn Khaldun's theory of social change and civilization. The Jāhiliyya Period represents the cultural and social order of pre-Islamic Arab societies, while asabiyyah symbolizes tribal solidarity and the social bonds among individuals. By linking these two concepts, Ibn Khaldun used them to explain the processes of societal rise and decline.

Keywords: Jāhiliyya, Ibn Khaldun, Asabiyya, Bedouinism, Hadariism.

GİRİŞ

İslâm'ın doğduğu coğrafyadan ve zamandan bağımsız incelenmesi mümkün olmadığından¹ İslâmî değerlerin oluşumunda tarihin rolünü belirleyebilmek için, İslâm tarihinin ilk dönemleri ile birlikte Cahiliye toplumunun genel özelliklerini de bilmek önem arz etmektedir. Zaman ve mekân açısından “Cahiliye” hem geniş hem de dar anlamıyla kullanılarak iki ayrı dönemi ifade eder. Geniş anlamı ile cahiliye; İslâm öncesi tüm zaman ve mekânların kültürleridir. Dar anlamda ise daha çok Hicaz bölgesinin İslâm öncesindeki yaklaşık iki yüz yıllık müşrik kültürüdür.²

İslâmî dönemde kullanılan “Cahiliye” kelimesi sıradan bir bilgisizlik olarak anlaşılmamalıdır. “Cahiliye” Kur’an ayetlerinde ve hadislerde Arapların İslâm öncesi inanç, tutum ve davranışlarını İslâmî dönemden ayırt edilmesini sağlamıştır. Böylece dinî literatürde Arapların İslâm öncesi dönemi “Cahiliye” ya da “Cahiliye Çağı” olarak isimlendirilmiştir.³

İbn Haldun ilmî yaklaşımında genellikle toplumsal eylemler ve bu eylemleri meydana getiren diğer unsurları dikkate alarak çözümlemeler yapmıştır. Yeni dinin muhatap olduğu toplumsal yapıya karşılık gelen Cahiliye toplumunu farklı yönleri ile anlamak ve açıklamak için İbn Haldun’un düşünce sistemindeki karşılıklarını bulmak önemlidir. Bu çalışmada Cahiliye Dönemi toplumsal yapısını İbn Haldun’un eserlerindeki anlatımı çerçevesinde değerlendirmek amaçlanmıştır. İbn Haldun’un *Mukaddime* adlı eserinde üzerinde durduğu temel kavramların Cahiliye Dönemi toplumsal yapısını açıklayan yönleri ile birlikte, dönemin gündelik hayata dair uygulamaları hakkında ulaşılabilen bilgilere de yer verilmiştir. Literatür taramasını yöntem olarak belirlediğimiz araştırmada öncelikli olarak İbn Haldun’un eserleri, ikincil olarak da İbn Haldun’un düşünceleri üzerine hazırlanmış kitap, makale ve ansiklopedi maddeleri kaynak olarak kullanılmıştır.

İbn Haldun’un eserlerinde Cahiliye Dönemi ile ilgili ulaştığımız bilgiler iki ayrı bölümde aktarılmıştır. Birincisi *Kitâbü'l-İber*'in giriş bölümü olan Arap tarihinin çok geniş bir kesitine atfen kaleme aldığı meşhur eseri *Mukaddime*, ikincisi ise *Kitâbü'l-İber*'in ikinci bölümünde siyer anlatımıdır.

1. İBN HALDUN VE MUKADDİME’NİN SOSYAL BİLİMLERDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

İbn Haldun 27 Mayıs 1322’de Tunus’ta doğmuş, 1406’da Kahire’de vefat etmiştir.⁴ Bugünkü Tunus, Mağrip (Cezayir ve Fas), Endülüs ve Mısır’da bulunmuştur. Hükümdarların yanında, devlet kademelerinde görev alırken ilmî çalışmalarını da sürdürmüştür.

İbn Haldun’un hayatı üç dönemde incelenebilir. Birinci dönem; eğitim ve öğretime ayrılan yirmi yıllık çocukluk ve gençlik dönemi, ikinci dönem; çalışmaları sürdürürken bir taraftan da siyasi

¹ Adnan Demircan, *Siyer*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 82-84.

² Mustafa Aydın, *İlk Dönem İslâm Toplumunun Şekillenmesi* (İstanbul: Pınar Yayınları, 1991), 54.

³ Mustafa Fayda, “Cahiliye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. VII/17 (İstanbul: TDV Yayınları, 1999). VII/17.

⁴ Süleyman Uludağ, “İbn Haldun”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999). XX/8-12.

görevler aldığı yirmi üç yıllık dönem, üçüncü dönem ise yüksek seviyede çeşitli görevler üstlenmekle birlikte bilim insanı olarak da hayatını tamamladığı yaklaşık otuz bir yıllık süredir.⁵

İbn Haldun'un siyasi-toplumsal ve fikrî hayatını geçirdiği dönemler dikkate alındığında üç önemli sonuca ulaşılmıştır. Birincisi; *Mukaddime'*yi yazmadan önce bedevî hayatı yaşamış, yaklaşık on beş sene hadarî yaşam tarzını da tecrübe etmiştir. Dolayısıyla yaşadığı toplumsal ve siyasî tecrübe, bu alandaki düşüncesinin kaynaklarından olmuştur. İkincisi; İbn Haldun *Mukaddime'*deki anlatılarına da yansıyan, düşüncelerinin zenginlik ve verimliliğini artıran bir psikolojik değişim geçirmiştir. *Mukaddime'*de en uç sıfatlar ile nitelediği Araplar ile kastettiği felaketi yaşatan Benî Hilal kabilelerinden gelen Araplardır. Yüksek siyasî görevinde şeref ve nüfuz sahibi iken evsiz bırakılmış, mallarına el koyularak kovuşturma ve izlemeye maruz kalmıştır. Araplar için verdiği hüküm şahsi olsa da araştırmalarında nesnellik ilkesi gereği bu hükme örnek olabilecek tarihî ve ictimâî olaylar aramıştır. Üçüncüsü ise; İbn Haldun düşüncesinin gelişim aşamaları incelendiğinde, onun öğrenim hayatı boyunca aldığı farklı derslerin, İbn Haldun'u katıldığı ilmî ortamların tek bir alanda uzmanlık bilgisi yerine ansiklopedik bir düşünce bütünlüğüne ulaştırdığı görülmektedir. Dolayısıyla İbn Haldun seçilerek derlenmiş bilgilerin birbirine eklemlendiği bir düşünce yerine, eleştirel nitelikli ansiklopedik bir düşünce bütünlüğüne sahip olmuştur.⁶

İbn Haldun idealist ya da materyalist olarak adlandırılmayacak kapsamlı bir ontolojik anlayışa sahiptir. Kendisinden önceki filozof ve kelamcılardan devraldığı düşünce ile ikisinin de varlığını kabul eder. Yöntemsel açıdan aklî, hissî ve naklî metotları bir arada kullanmıştır. Bu anlamda pozitivist, rasyonalist ve empirist metotları da içeren kapsamlı bir metodolojiye sahiptir.⁷

İbn Haldun'un düşünceleri, içinde yaşadığı dönemin karakterini ve özellikle de yakından temas ettiği olayların etkilerini taşımaktadır. Ancak bu durum düşüncelerinin umumîliğine ve o döneme kadar İslam tarihinde yaşanan olayları kapsamasına engel değildir. Kendisinin "Araplar ve onların hükmünde olanlar" şeklinde isimlendirdiği göçebe bedevîlere biçtiği önemli rol, hicrî VIII. yüzyıl ya da Kuzey Afrika ile sınırlı değildir. Ayrıca Hz. Muhammed'in (sav) İslâm'a davetinin başlangıç tarihinden itibaren İslâm medeniyetinin çöküş dönemlerine kadar bedevîlik, Arap tarihindeki en faal unsur olmuştur.⁸

İbn Haldun'un eserleri Arap dünyasında farklı okumalara tabi tutulmuştur. XX. yüzyıl başlarında Arap milliyetçiliğinin yükseldiği dönemlerde fikirleri çoğunlukla milliyetçilik açısından tartışılmıştır. Arap milliyetçiliğine dair teori ürettiğini düşünenlerin yanında kendisini Araplara düşman olarak yorumlayanlar da vardır. 1950'li yıllardan itibaren Araplar arasında sosyalist etkilerin artması, *Mukaddime'*nin Marksist ve sosyalist okumalarını da gündeme getirmiştir.⁹

⁵ Adem Gün, *İbn Haldun'un Mukaddime'deki Din Eğitimi ile İlgili Görüşleri* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 11-12.

⁶ Muhammed Âbid el-Cabirî, *İbn Haldun'un Düşüncesi-Asabiyyet ve Devlet*, çev. Muhammet Çelik (İstanbul: Mana Yayınları, 2018), 74-77.

⁷ Recep Şentürk, *İbn Haldun-Güncel Okumalar* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2009), 10-11.

⁸ Cabirî, *Asabiyyet ve Devlet*, 321-322.

⁹ Cengiz Tomar, "Mit ve Gerçek Arasında: Arap Dünyasında İbn Haldun Yaklaşımları", *İbn Haldun-Güncel Okumalar*, ed. Recep Şentürk (İstanbul: İz Yayıncılık, 2009), 222.

Batılı entelektüel çevrede son zamanlarda İbn Haldun'u anlama çabaları oryantalist bakış açısını aşmış durumdadır. İbn Haldun'un düşünceleri sosyal bilimler alanında çalışan araştırmacılar için sosyo-politik değişimi anlamada alternatif bir yaklaşıma sahiptir. Söz konusu düşünceler epistemolojik ve ontolojik temelleri olan tarihsel-sosyolojik bir çerçeve geliştirme noktasında aydınlanmacı dünya görüşünün dışında bir imkân sunmaktadır.¹⁰

İbn Haldun'un toplum ve medeniyet teorisi ile tarihi olayları aktarıp yorumladığı bölümler tüm dünyada detaylı çalışmalara konu olmuş, kullandığı kavram ve yöntemlerin modern sosyal bilimler ile ilgisi çokça tartışılmıştır. İbn Haldun, *Mukaddime*'de toplum ve medeniyet teorisi (medeniyetlerin yükselişi ve çöküşü, asabiyet ve toplumsal dayanışma), sosyoloji ve tarihsel metodoloji (İbn Haldun'un sosyolojik görüşleri ve tarih felsefesi), devlet ve siyaset teorisi, eğitim ve bilim felsefesi, ekonomi ve toplumsal kalkınma, din ve toplum ilişkisi, şehirleşme, göç, klasik ve çağdaş sosyoloji de içinde olmak üzere birçok konuyu tartışmıştır. Çok yönlü bir düşünce sistemine sahip olması İbn Haldun'un görüşlerinin disiplinlerarası çalışmalara da kaynaklık etmesini sağlamıştır. Onun düşünceleri ve sosyal bilimlere katkısı ile ilişkili çok sayıda akademik çalışma literatüre kazandırılmıştır.

İbn Haldun'un düşüncelerine, bilinen en kapsamlı eseri olan *Mukaddime* üzerinden ulaşmak mümkündür. *Mukaddime*'de en çok üzerinde durduğu konunun doğu ve batıdaki Arap devletlerinin yükseliş ve çöküş süreçleri olduğu görülmektedir. Teorileştirmede ele aldığı merkezî kavramlar ise sosyal organizasyonların temel şekilleri olarak bedevî (göçebe) ve hadarî (yerleşik) toplumlardır. İbn Haldun ayrıca hilafet ve sultanlık (mülk) otoritesini, bunların asabiyet üzerindeki etkilerini de incelemektedir. Bu doğrultuda "bedevî topluluklar, umran ve umranın kısımları, devlet, sultanlık ve hilafet otoritesi, hadarî toplum, zanaatlar ve geçim sağlama yolları, ilimler ve bu ilimlerin tahsili konuları" ile ilgili detaylı tartışmalar ve açıklamalar da *Mukaddime*'nin içeriğinde yer almaktadır.¹¹ Bu bağlamda *Mukaddime*'de ele alınan en önemli kavramların Cahiliye Dönemi'ni kapsayıcı nitelikte olduğu görülmektedir. *Mukaddime* sosyolojik bir yaklaşım ile referans alındığında "bedevîlik, hadarîlik ve asabiyet" kavramlarının Cahiliye Dönemi toplumsal yapısında karşılığı bulunmaktadır.

2. KİTÂBÜ'L İBER'İN TARİH ANLATISINDA CAHİLİYE TOPLUMU

İbn Haldun *Kitabü'l-İber*'de siyer anlatımına müstakil bir bölümde değil de genel tarih içinde bir bölümde yer vermiştir. Bu bölümde kronolojik sıralamada tüm olaylara yer vermediği, bazı konularda daha detaylı aktarımda bulunduğu ve eserde genel olarak özet bir anlatım tercih ettiği görülmektedir. Siyer anlatımında hikâye tarzında bir anlatım tercih ederken, siyer kaynaklarında yer alan pek çok rivayete yer vermemiştir. Cahiliye Dönemi ile ilgili başlıklarda ise çoğunlukla nesep

¹⁰ Akif Kayapınar, "İbn Haldun'un Asabiyet Kavramı: Siyaset Teorisinde Yeni Bir Açılım", *İbn Haldun-Güncel Okumalar*, ed. Recep Şentürk (İstanbul: İz Yayıncılık, 2009), 123.

¹¹ Syed Farid Alatas, "İbn Haldun ve İslâm Reformu", *İbn Haldun-Güncel Okumalar*, ed. Recep Şentürk (İstanbul: İz Yayıncılık, 2009), 271-272.

aktarımına yer vermiştir. Eserde yer alan tarihsel olaylar hakkında az sayıda eleştiri, yorum ve kaynağa yer vermiştir.¹²

İbn Haldun bu eserinde, İslam'ın doğduğu coğrafyada hâkim olan toplumsal yapıyı, Arap ülkelerinde hâkim olan kabilelerin tarihini, bu kabilelerin kendi içlerindeki ilişkilerini ve birbirlerine karşı konumlarını açıklamıştır. Ayrıca İslam öncesi Arap toplumunun sosyal, siyasî ve iktisadî kültürünü aktarmakla birlikte hicretten sonra Medine'de kurulan İslâm medeniyetini tasvire yönelir.¹³ Dönemin toplumsal yapısını yansıtan örnek olaylara ilgili başlıklar altında yer vermek yerinde olacaktır:

2.1. Cahiliye Dönemi'nde Siyasî ve Ekonomik Hayat

Cahiliye Dönemi'nde savaşlar siyasî hayat içinde önemli bir yere sahipti. Cahiliye ve İslâm'ın ilk devirlerinde ortaya çıkan savaşlar "Eyyâmü'l-Arab" olarak anılmıştır. Çok basit sebeplerden dolayı kabileler arası savaşlar gerçekleşmiştir. Bu dönemde şahıslar ya da kabileler arasında yaşanan bir tartışma savaş ile neticelenebilmiştir. Savaşlarda asıl amaç intikam almaktır. Cahiliye Arabı intikamını alıncaya kadar içki içmez, koku sürünmez ve eşine yaklaşmazdı.¹⁴ İbn Haldun'un anlatımına göre bu dönemde Medine'de Evs ve Hazrec, Yahudilerden daha güçlü hale gelmiştir. İslam'dan önce Evs ve Hazrec arasında yaşanan en meşhur olay Buas Savaşı'dır. Eyyâmü'l-Arab'ın en önemlilerinden biri olan Buas, iki kabile arasındaki son savaştır. Evs kabilesi müttefikler ile birlikte Hazrec kabilesini yenilgiye uğratmıştır. Devamında da Medine'de bu iki kabilenin Yahudilere karşı üstünlüklerinin devam ettiği güç ve kuvvetin sahibi olduğu bilinmektedir. Evs ve Hazrec arasında zaman zaman fitne olayları olmuş ve savaşlar yapılmıştır. O dönemde kabileler bir sorun yaşadıklarında Arap ya da Yahudi olan müttefiklerinden yardım istemekteydiler. Komşu Mudar kabileleri bu iki kabilenin ittifak gruplarında yer almışlardır.¹⁵

Kitâbü'l-İber'e göre Araplar geçimlerini develerden elde ettikleri kazançlar ile sağlardı. Hayvanlarını meralarda otlatır, suyun olduğu yerlerde yavrulmalarını sağlardı ve diğer işlerini yaparlardı. Develer yavruladıktan sonra soğuk bölgelerden sıcak bölgelere getirilirdi. Cahiliye Dönemi'nde Araplarda göçebe ya da yerleşik olmasına bakılmaksızın bu hayat şartları hüküm sürmüştür.¹⁶

2.2. Cahiliye Dönemi'nde Dinî ve Sosyal Hayat

Cahiliye Dönemi Araplarında yaygın inanış putperestlik olmakla birlikte Hanif olanlar da bulunmaktaydı. Bunun yanında kız çocuklarını diri halde gömmek, adak adamak, fal okları çekmek

¹² Feyza Betül Köse, "İbn Haldun'un Siyer Anlatımı - el-İber Özelinde-", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37 (2017), 128, 143.

¹³ İbn Haldun, *Siretü'n-Nebi: Mekke ve Medine Döneminde Hz. Peygamber*, çev. Nihat Bayırkan (İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2022), 25.

¹⁴ Mehmet Ali Kapar, "Eyyâmü'l-Arab", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. XII (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 14.

¹⁵ İbn Haldun, *Siretü'n-Nebi*, 42-44. Ayrıca bk., Feyza Betül Köse, *Medine'de Sosyal Hayat*, (İstanbul: Mana Yayınları, 2016), 44-45.

¹⁶ İbn Haldun, *Siretü'n-Nebi*, 99.

gibi uygulamalar da toplum hayatında yaygındı.¹⁷ İbn Haldun *Kitabü'l-İber'* de söz konusu uygulamalardan örneklere yer vermiştir:

Kureyş kabilesinden Adi b. Ka'boğulları soyundan Zeyd b. Amr b. Nüfeyl b. Abdüluzzâ b. Riyâh b. Abdullah b. Kurt b. Rezâh (Rizâh) b. Adi b. Ka'b b. Lüey Cahiliye Dönemi'nde putları reddetmiş ve el-Belka köylerinin birinde öldürülünceye kadar, Hanif olarak kalmıştır. Oğlu Said b. Zeyd cennet ile müjdelenen on kişiden biridir.¹⁸ Zeyd b. Âmir ise herhangi bir dine mensup değildir ve inandığı kutsal bir kitap yoktur. Ancak putlara tapmamış, onlar adına kesilen kurban etlerine, ölü hayvana ve kana yaklaşmamıştır. Kız çocuklarının diri halde gömülmesine karşı çıkmış ve "Ben İbrahim'in Rabbine ibadet ediyorum" demiştir. Halkın taptığı putları görünce; "Allah'ım! Şayet senin katında hangi yöne doğru dönerek secde etmemin hayırlı olduğunu bilseydim, mutlaka o yöne doğru dönüp secde ederdim; ama bunu bilemiyorum" demiştir.¹⁹

Cahiliye Dönemi'nde yaygın uygulamalardan biri de fal okları çekmektir.²⁰ Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib, Cahiliye Dönemi'nde on oğlu olursa bülüğ çağına erdiklerinde içlerinden birini Kabe'nin yanında Allah için kurban etmeye niyetlenerek adak adamıştır. Vakti geldiğinde Kâbe kurbanlarının kesildiği Hubel putunun yanında çocukları için fal okları çekmiştir. Ok, oğullarından Abdullah'a çıktığında Abdülmuttalib şaşırılmış, kavmi ise onun bu isteğinden vazgeçmesini istemiştir. Kureyş'ten bazı kimselerin Medine'deki kâhin bir kadına danışmalarını tavsiye etmeleri üzerine Abdülmuttalib, kâhin kadın ile görüşmeye gitmiştir. Kâhin onlardan bir tarafa Abdullah'ı bir tarafa on deveyi koyup tekrar fal okları çekmeye devam etmelerini istemiştir. Develer çıkmazsa çıkana kadar her defasında sayılarını artırarak fal oklarını çekmeye devam etmişlerdir. Bunun üzerine yüz deveye ulaştıklarında Abdülmuttalib develeri kurban etmiştir.²¹

Cahiliye Araplarında en büyük şeref hanedanlar arası heyet ziyaretleri yapmak ve onlardan hediye almaktır. Yine onlar, kız çocuklarını diri diri gömme ve sâibe, vasîle, hâmî olarak anılan develerle ilgili uygulamalar konusunda gündelik hayatlarında aralarında yarış halinde olmuşlardır.²²

2.3. Cahiliye Dönemi'nde Evlilik ve Nikâh

İslam öncesinde yaşayan Arapların evlilik konusunda son derece rahat davrandıkları, farklı türde nikahların kıyıldığı, çok çeşitli evlilik türleri olduğu yaygın bir kanaattir. Günaltay'ın eserinde farklı evlilik çeşitleri sayması,²³ ülkemizde bunların her birinin bugün düşündüğümüz anlamda evlilik olarak algılanmasına neden olmuştur. Ancak yazarın yer verdiği hususlar aslında o toplumda evlilik değil bir kadın ile bir erkeğin beraber olmaları/birlikte yaşamalarının farklı isimlendirilişleridir. Bunlar evlilik olarak nitelenmeleri söz konusu değildir. Zira o gün de toplum

¹⁷ İbn İshak, *Sîretü İbn İshâk*, çev. Selahattin Yıldırım (Ankara: Ankara Okulu Yayınları), 2021, 65, 133, el-Vâkıdî, Hz. Peygamber'in (s.a.v) *Savaşları*, çev. Musa K. Yılmaz (İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2016) 697, Şemseddin Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1997), 70-71.

¹⁸ İbn Haldun, *Sîretü'n-Nebi*, 72.

¹⁹ İbn Haldun, *Sîretü'n-Nebi*, 111.

²⁰ Feyza Betül Köse, *Kâhin* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2018) 67-74.

²¹ İbn Haldun, *Sîretü'n-Nebi*, 101.

²² İbn Haldun, *Sîretü'n-Nebi*, 108.

²³ Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, 124-127.

tarafından kabul gören evlilik şekli, İslami dönemde sahih kabul edilen evliliğdir. Yani velinin iznine dayanan, kayd-ı hayat şartıyla oluşturulan, tarafların birbirlerine karşı hak ve sorumluluklarının belirli olduğu evliliğdir. Bu algının arka planında Cahiliye erkeklerinin her istediklerini yapabilen la yüs'el bir pozisyonda olan buna mukabil istisnasız tüm kadınların zayıf, edilgen, erkeklerin iradeleri karşısında herhangi bir eylemde bulunamayan varlıklar olarak görülmelerinin etkisi büyüktür. Oysa her dönem ve toplumda olduğu gibi sözünü ettiğimiz toplumda da bireylerin sosyal pozisyon ve değerlerini belirleyen etkenler kadınların konumlarını da farklılaştırıyordu. Zengin aileye mensup, erkek çocukları fazla, güçlü erkeklerin eşi veya kızı olan kadınların diğerlerinden ve hatta bu vasıflara sahip olmayan erkeklerden daha itibarlı göründükleri muhakkaktır. Örneğin Kureyş kabilesinden Hâşim, Yesrib'e geldiğinde Benî Âdi kabilesinden Selmâ bint Amr ile evlenmişti. Selmâ soylu bir kadın olduğu için nikâh akdinde bizzat bulunmayı şart olarak bildirmişti. Evlilikleri sonrası Abdulmuttalib'i doğurmuş ve ona Şeybe ismini vermiştir. Hâşim genç yaşlarına kadar onu Selma'nın yanına bırakmıştır. Hâşim'in ölümü sonrası kardeşi Muttalib onun yanına gelmiş, Selma isteksiz olduğu halde Şeybe'yi Muttalib'e teslim etmiştir.²⁴ Erkeklerle nazaran daha alt sosyal statüde olma durumu aile, maddi durum gibi açılardan eşit erkek ve kadınlar söz konusu olduğunda kadınların ikincil bir konumda görülmeleri ile ilgilidir.

Cahiliye Dönemi'nde velilerin kızlarının fikirlerini almadan onları evlendirmeleri, mihirleri kendilerinin almaları ve kıza herhangi bir şey vermemeleri, genel uygulamalardı. Ayrıca evliliklerde soy, maddi refah düzeyi ve güzellik denklik aranan unsurlardı.²⁵

3. MUKADDİME'DE ASABİYET, UMRAN, BEDEVİLİK VE HADARİLİK

İbn Haldun Mukaddime'de "Bedevilik, Hadarilik ve Asabiyet" kavramları ile Arap toplumunun genelini kapsayan bir anlatım kullanmakla birlikte, bazı bölümlerde bu kavramlar ile İslam öncesi Arap toplumundan örneklerle açıklamalar yapmıştır. İbn Haldun'un toplum düşüncesinin merkezî kavramlarından bir olan asabiyet, Cahiliye toplum yapısını oluşturan kabileciliğin de esasını teşkil etmektedir:

3.1. Asabiyet

İbn Haldun, İslam öncesi Arap toplumu kabile yapılanmasının ötesinde geniş bir düşünce ufkuna ve ilgi alanına sahiptir. Yerel kabilelerle birlikte, Emeviler-Abbasiler, Abbasiler-Selçuklular, Keyânîler ve Sasaniler, Yunanlılar ile Romalılar gibi büyük ölçekli siyasi yapıları ve bu yapıların aralarındaki ilişkileri çözümleme arayışında olmuştur. Bu anlamda İbn Haldun'un yeniden kurguladığı "asabiyet" çok daha geniş kapsamlı bir kavramdır. Asabiyet; dayanışma güven, özgüven, aidiyet, güç, meşruiyet, şeref, cesaret ve metanet, özgürlük, güzel ahlak gibi siyasî açıdan önemli unsurların bir arada olduğu bir dinamiktir.²⁶

²⁴ İbn Haldun, *Siretü'n-Nebi*, 100.

²⁵ Feyza Betül Köse, *Hız. Peygamber ve Kadınlar*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2023), 62-64.

²⁶ Kayapınar, *İbn Haldun'un Asabiyet Kavramı*, 152.

İbn Haldun *Mukaddime'*de "asabiyet" kavramını toplum hayatının merkezine yerleştirmiştir. Asabiyet ve ilham ile neyi kastetmek istediğini *Mukaddime'*den aktarılan pasajda ifade etmektedir.²⁷

"Asabiyetteki müdafaa ve mücadeleden kast olunan husus, sadece nesep ile tam olarak gerçekleşir. Zira yardımlaşma hali, hısım ve akraba arasında birbirini yardımsız bırakarak; dağılma hali ise yabancı ve uzak olanlar arasında görülür. Nitekim bu noktaya temas etmiştik. Hilf veya rıkk ile, yani ahitleşme ve azat etme durumu ile husule gelen velayet ve muhâlata (içli dışlı olma) da o duruma gelir; zira her ne kadar nesep tabii bir şeyse de, nihayet o da vehmî (manevî, itibarî, ve hayalî) dir. Kaynaşmanın husule gelmesine esas olan (gerçek husus) ise, bir arada yaşama, yekdiğerini savunma, uzun süren temas, birlikte yetişme ve süt emme durumunun meydana getirdiği rabita ile hayat ve memmat ile ilgili olan sair hâllerden ibarettir. Söz konusu durum ile kaynaşma (iltiham) hasıl olunca, imdada koşma ve yardımlaşma hâli onu takiben ortaya çıkar. Kabile ve kavimler üzerindeki müşahedeler, bunun böyle olduğunu göstermektedir."

İbn Haldun, geleneksel kullanımından uzak, fonksiyonel bir asabiyet tanımı yapmıştır. Geleneksel anlamı ile kabile içi toplumsal bütünlüğü sağlamlaştırırken, kabileler üstü birlikteliği imkânsız hale getirir. Bu kavram ile Araplara has bir sosyo-politik örgütlenmeden öte evrensel geçerliliği olan siyasi dönüşüm teorisi geliştirme çabasında olmuştur.²⁸

İbn Haldun'a göre dine davet, asabiyete dayanmadan gerçekleşmez. Halkın yönlendirildiği siyasi konularda asabiyete ihtiyaç vardır. Otoritesini sağlamlaştırmış, köklü ve güçlü hükümdarlar ve devletler, arkasında kabilelerin ve aşiretlerin bulunduğu bir asabiyete dayanmaktadır. Aşiretlere ve asabiyete dayanarak halkı Allah'a davet eden peygamberlerin durumu da aynıdır. Tebliğ görevini, Allah'tan aldıkları emir ve desteğiyle birlikte yerleşik adetleri dikkate alarak gerçekleştirmişlerdir. Asabiyetten kopuk halde ıslahat girişiminde bulunan bir kimse kendisini felakete sürükler.²⁹

İbn Haldun'un *Mukaddime'*de siyaset sosyolojisine dair yaptığı açıklamaların tamamını asabiyet kavramına bağlamıştır. Asabiyeti bir teori halinde eserin tamamına yayarak tedricî bir surette inşa etmiştir. Dolayısıyla asabiyeti bütünsel olarak anlamak, eserin tamamının detaylı bir okuması ile mümkündür.³⁰ İbn Haldun'a göre devletin içyapısı ve bünyesi sadece asabiyetten oluşur. Asabiyet kuvvetli olursa, mizaç da ona tabi olur ve ömrü de uzun olur. Asabiyette sayı çokluğu önemlidir. Bir devletin küçülmesi öncelikle o devletin uç noktalarında ve çevresinde görülür, devlete bağlı memleketlerin fazla olması, uç noktalarının merkeze uzak olmasına sebeptir. Devletteki eksilmeler zaman içinde azaldığı için, devletin küçülme süresi uzar. Dolayısıyla devletin ömrü uzamış olur.³¹

Sosyolojik açıdan tahlil edildiğinde *Mukaddime'*de bir asabiyet tipolojisi işlendiğinden bahsetmek mümkündür. Asabiyet farklı toplumsal tezahürleri olsa da tüm gruplarda eşgüdümlü bir işleyişe sahiptir. Temel grup (aile bilinci) olarak asabiyet, millî bilinç olarak asabiyet, dini (ideolojik) bilinç olarak asabiyet, siyasi bilinç olarak asabiyet, küresel bilinç olarak asabiyet,

²⁷ İbn Haldun, *Mukaddime*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2004), 413.

²⁸ Kayapınar, *İbn Haldun'un Asabiyet Kavramı*, 131-132.

²⁹ İbn Haldun, *Mukaddime*, 379-380.

³⁰ Sâfi el-Husri, *İbn Haldun'un Temel Görüşleri*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2023), 221.

³¹ İbn Haldun, *Mukaddime*, 385.

toplumsal düzenin sağlayıcısı olarak asabiyet, toplumsal değişimin kaynağı olarak asabiyet gibi toplumsal tecrübede varlık göstermektedir. Bu anlamda İbn Haldun'un düşüncesinde toplum karşılıklı olarak birbirini etkileyen çoklu asabiyetlerden oluşmaktadır.³²

İbn Haldun'un düşünce sisteminde "Cahiliye" ve "Asabiyet" kavramları, onun toplumsal değişim ve medeniyet teorisinin merkezinde yer alır. Cahiliye, İslam öncesi Arap toplumlarının kültürel ve sosyal düzenini ifade ederken, asabiyet ise kabile dayanışmasını ve sosyal bağları temsil eder. İbn Haldun bu iki kavramı birbiriyle ilişkilendirerek toplumların yükseliş ve çöküş süreçlerini açıklamıştır. Medeniyetlerin yükseliş ve çöküş süreçlerinde asabiyetin kritik bir rol oynadığını savunur. Asabiyet güçlü olduğu sürece bir toplum veya devletin yükselişi ve genişlemesi mümkündür. Ancak, medeniyetler zamanla lüks ve refaha kavuştukça, asabiyet zayıflar ve toplumlar iç çekişmelere, yozlaşmaya ve nihayetinde çöküşe sürüklenir. Cahiliye Dönemi'nde asabiyet, bir toplumu ayakta tutan en temel güç iken, medeniyetlerin olgunluk evresinde asabiyetin zayıflaması, o toplumun çöküşünü hızlandırır.

3.2. Umran, Bedevilik ve Hadarilik

İnsanı diğer canlılardan ayıran özellikler onları seçkin duruma getirmiştir. Bu özellikler; ilim ve sanatlar, etkili bir otorite ihtiyacı, geçinmek için çalışmak ve son olarak da umrandır. Umran; "toplumla kaynaşmak ve ihtiyaçları gidermek maksadıyla şehre veya bir konaklama yerine inmek ve orada birlikte ikamet etmekten ibarettir." ³³ İbn Haldun'a göre bedevî³⁴ (göçebe) ve hadarî (şehirli) olmak üzere iki tür umran vardır. İbn Haldun bedeviliği daha değerli gördüğü için ilk olarak bedevî umranı, ikinci olarak bedevî umrandan hadarî umrana geçiş sürecini anlatmıştır.

İbn Haldun'a göre bazı kavimler geçinmek için çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşırlar. Bu hayat şartlarında yaşayanlar için bedevî hayat zaruri olmaktadır. Gündelik hayatlarında gıda, barınma ve giyim ihtiyaçları ve umranları konusundaki yardımlaşmaları kendilerini koruyacak ve hayatlarını sürdürecektir. Devamında belli bir geçim yolu belirleyenler zaman içinde ihtiyaçlarından fazla kazanç sağladıklarında bu miktarı yardımlaşmaya harcamışlar, gıda ve yiyecekleri arttırmışlardır. Bedevîler doğal geçim yollarından kazanç elde ettikleri için zaruri ihtiyaçları kadar malzemeye sahiptirler ve daha fazlasına ulaşma imkânları yoktur. Bedevîlerden geçimlerini hayvancılıkla sağlayanların çoğu su ve otlaklara ulaşabilmek için göçebe yaşamışlardır.³⁵

İbn Haldun, bedevilikteki kabalığı hadarilikteki incelikten önce görmüştür. Bedevilikte şehirli olmak bir amaçtır ve bedevî o amaca ulaşmak için çabalamaktadır. Refaha ulaşabilecek kadar bolluk dönemi geldiğinde şehir şartlarına teslim olmuştur. Buna rağmen hadarî, bedevîliğe dönmek istememiştir. Hadarîliğin temeli bedevîliğe dayanmaktadır. Bir şehrin halkı incelendiğinde evveliyatının çevredeki bedevî halka dayandığı, gelirlerinin artmasıyla sonradan şehre geldikleri

³² Behçet Batur, "İbn Haldun'un Asabiyeti: Bir Kavramın Sosyolojik İzdüşümleri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 46 (2021), 152-161.

³³ İbn Haldun, *Mukaddime*, 208-209.

³⁴ Bedevîler hakkında ayrıntılı bilgi için bk., Adnan Demircan, *Bedevî*, (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2018).

³⁵ İbn Haldun, *Mukaddime*, 324-325.

görülecektir. Kırsal alandaki hayat şehir ve kasabalardan daha önce var olmuştur ve onlara kaynaklık etmiştir.³⁶

Hadarî olanlar da geniş evler yapıp kasabalar ve şehirler inşa etmişlerdir. İbn Haldun'a göre hadarîlerin çalışmaları bedevîlerin çalışmalarına göre daha çok kazanç ve refah getirmektedir. Hadarîler çeşitli zevklerle, sahip oldukları refah düzeyi ile dünyevî arzuları üzerinde ısrarla durdukları için birçok kötü huylar edinmişler ve nefisleri kirlenmiştir. Bedevîler de onlar gibi maddi menfaatlere yönelmiş olsalar da bu zaruri ihtiyaçlarına karşı bir istektir. Refaha, haz ya da zevklere dayalı bir istek değildir. Buna göre hadarîlik ve şehir hayatı umranın sonu ve onun bozulmaya yüz tutmuş halidir. Hayırdan uzak olma durumu ve şer halinin son merhalesidir. Bedevîler hadarîlerden hayra daha yakındır.³⁷ Bedevîler hadarîlerden daha cesurlardır. Hadarîler canlarını ve mallarını koruma görevini kendilerini idare edenlere, ya da güvenliği sağlamakla görevli kişilere bırakmışlardır ve bu şekilde kendilerini güvende hissederler. Bedevîler ise kendilerini savunacak başka bir güç olmadığı için çöl ortamında güvenliklerini kendileri sağlarlar. Bedevîler ile hadarîler birlikte yolculuk yaptıklarında hadarîler bedevîlerin himayesini kabul ederler.³⁸

Nesep birliği asabiyetin asıl kaynağıdır. Araplar nesep birliğine önem verdikleri için nesep karışıklığını engelleme gayretinde olmuşlardır. Diğer milletlere göre bedevîlik özellikleri daha belirgindir. Çöl ortamında kısıtlı imkânların olduğu hayat şartlarında yaşamaya alıştırlar. Birbirlerine boyun eğmeye yanaşmazlar. Başlarındaki yöneticiler de müdafaaya esas teşkil eden asabiyet sebebiyle onlara muhtaç olduğu için yönetilenlerle zıtlasmaması ve onlara iyilik ve ikramda bulunması beklenir.³⁹ Bedevîler sahip oldukları vahşî karakter sebebiyle diğer milletler içinde otoriteye en zor boyun eğen millettir. Peygamberlik ya da veliliğe dayanan bir din ve dindarlık, onlar için bağlayıcı ve kötülüklerden caydırıcı bir unsurdur. Araplar her şeye rağmen hakkı ve hidayeti en çok kabul eden millettir.⁴⁰

Bir kabile içinde farklı aileler ve asabiyetler varsa bunların hepsinden daha kuvvetli ve kapsamlı bir asabiyetin olması gerekir. Kuvvetli olan asabiyet diğerlerine hükmeder ve diğer asabiyet onun içinde kaynaşarak tek bir büyük asabiyet haline gelir.⁴¹ Bedevîlikte yazılı kanunlar olmadığı için sosyal ilişkiler örf, adet ve geleneklere göre şekillenir.

İbn Haldun'a göre bedevî umran, hadarî umranın kaynağıdır. İkisini birbirini takip eden iki ayrı dönem olarak düşünmüştür. Hadarî umranın aslının bedevî umran olduğunu keşfetmiştir. Bedevîliğin sertliği ile hadarîliğin inceliği arasındaki zıtlığı keşfetmiştir.⁴²

İbn Haldun'un tarih anlayışında bedevîlikten hadarîliğe geçiş döngüsel olarak varlığını gösterir ve devlet üzerinden gerçekleşir. İbn Haldun'un düşüncesinde devlet, doğuşu sırasında yıkılışının nüvelerini de taşımaktadır. Yerini yeni bir devlet kurmaya hazırlanan başka bir bedevî topluluğa

³⁶ İbn Haldun, *Mukaddime*, 326.

³⁷ İbn Haldun, *Mukaddime*, 327.

³⁸ İbn Haldun, *Mukaddime*, 330.

³⁹ İbn Haldun, *Mukaddime*, 367.

⁴⁰ İbn Haldun, *Mukaddime*, 366.

⁴¹ İbn Haldun, *Mukaddime*, 350.

⁴² Cabiri, *Asabiyet ve Devlet*, 75.

bırakmakta, yeni devlet de bir önceki devletin izlediği yolu takip ederek var olmaya devam etmektedir. İbn Haldun'un tüm fikirleri bedevîlik-hadarîlik döngüsü etrafında yoğunlaşmaktadır.⁴³

SONUÇ

İbn Haldun, "Cahiliye" kavramına özellikle *Mukaddime* adlı eserinde yer vermiştir. Cahiliye, İslam öncesi Arap toplumlarının kültürel, sosyal ve ahlaki durumlarını ifade eden bir terim olarak kullanılır. İbn Haldun, bu kavramı sosyolojik bir bakış açısıyla ele almış ve toplumların gelişim aşamalarını analiz ederken Cahiliye Dönemi'ni bir karşılaştırma unsuru olarak kullanmıştır. Ayrıca *Kitabü'l-İber*'in ikinci bölümünde Cahiliye Dönemi'ndeki siyasî, ekonomik, sosyal ve dinî hayata dair gelenek ve uygulamalar hakkında siyer kaynakları ile örtüşen bilgiler yer almaktadır.

İbn Haldun'a göre Cahiliye Dönemi, İslam öncesi Arap toplumlarının kabile yapılarına dayalı bir toplumsal düzeni ifade eder. Bu dönemde bireyler, kabilelerine sıkı sıkıya bağlıdır ve toplumsal dayanışma asabiyet ile sağlanır. Cahiliye toplumunda asabiyet kavramı hayati bir öneme sahiptir. Kabileler arası savaşlar, rekabetler ve düşmanlıklar bu dayanışma ruhu etrafında şekillenir. Cahiliye Dönemi'ndeki kabileler, asabiyet sayesinde organize olmuş, iç bağlarını güçlendirmiş ve dış tehditlere karşı birlik halinde hareket etmişlerdir. Asabiyetin en güçlü olduğu toplumlar, diğer kabileler veya gruplarla rekabet halinde üstünlük sağlayarak iktidarlarını koruyabilmiştir. Bu yönü ile İbn Haldun düşüncesinde asabiyet, toplumsal yapıda en temel organizasyon ve bütünleşme aracıdır.

İbn Haldun *Mukaddime*'de özellikle bedevîlerin hayat şartlarının daha zor olduğu hususu üzerinde durmuştur. Bedevîler kısıtlı imkânlarla geçinebilmek, tehlikelerden korunmak için kan bağına dayalı asabiyetin olduğu bir toplumsal düzene sahiptirler. Asabiyetin kan bağına dayalı olduğu, siyasî birliğin olmadığı bu ortamda bedevîler daha küçük grup bağlılığı sürdürmüşlerdir. Genel yaklaşıma bakıldığında tarih kaynaklarında Cahiliye Dönemi Araplarının bedevî hayat şartlarına bağlı olarak kurlsız ve aşırılıklarla dolu davranışları, toplumsal hayatın hemen her alanında görülen eşitsizlikler üzerinden anılmaktadır. İbn Haldun'un düşüncesinde ise bedevî Arapların umranın ilk halinin kaynağı, hadarîlere göre insanî vasıfları daha yüce olan, zor hayat şartları içinde varlık sürdürmeye çalışan bir toplumsal kesim olarak işlendiği dikkat çekmektedir. Bedevî Araplar ve dolayısıyla bu kapsamda Cahiliye toplumu medeniyetlerin tekâmülünde önemli bir konuma sahiptir.

Cahiliye Dönemi'nin toplumsal yapısına bakıldığında tek ve mutlak bir otoritenin olmadığı bilinmektedir. İslâm'ın ilk muhatabı olan Cahiliye toplumunda tek bir otoritenin olmayışı dinî emirlerin daha kolay kabul edilmesini, toplumsal değişimin daha kolay gerçekleşip din kaynaklı bir otoritenin kabul görmesini sağlamıştır. İbn Haldun'un bedevî toplumlarda gördüğü nesebe bağlı asabiyet burada İslâm'ın yayılması için önemli bir araç olmuştur. Kureyş kabilesinin nesep asabiyetinin en saf halinin yaşandığı, aynı zamanda Cahiliye toplumunda geniş bir etki alanına sahip, soy ve şeref ile anılan kabilelerden olması, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) de İslâm'a davetini kolaylaştıran unsurlardan biri olmuştur.

⁴³ Cabirî, *Asabiyet ve Devlet*, 172.

Sonuç olarak İbn Haldun'un düşüncesinde "Cahiliye" ve "Asabiyet" kavramlarının, toplumların ve medeniyetlerin yapısını ve dönüşümünü anlamak için bir arada ele alınan iki önemli kavram olduğu söylenebilir. Ayrıca Cahiliye Dönemi'nde asabiyet, toplumların varlığını sürdürebilmesi için temel bir güç iken, İslamî dönemde daha geniş bir siyasi ve dini yapı içinde işlevini sürdürmüştür. İbn Haldun, asabiyetin bir toplumun yükselişini sağlarken, zayıfladığında o toplumun çöküşüne neden olacağını söyleyerek kavramın tarihsel süreçteki kritik rolünü de vurgulamıştır.

KAYNAKÇA

- Alataş, Syed Farid. "İbn Haldun ve İslam Reformu: Bir Kavramsallaştırmaya Doğru". *İbn Haldun-Güncel Okumalar*. ed. Recep Şentürk. 269-285. İstanbul: İz Yayıncılık, 2009.
- Aydın, Mustafa. *İlk Dönem İslâm Toplumunun Şekillenışı*. İstanbul: Pınar Yay, 1991.
- Batur, Behçet. "İbn Haldun'un Asabiyeti: Bir Kavramın Sosyolojik İzdüşümleri". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (46/2021), 152-161.
- Cabiri, Muhammed Âbid el-Cabirî. *İbn Haldun'un Düşüncesi Asabiyet ve Devlet*. çev. Muhammet Çelik, İstanbul: Mana Yayınları, 2018.
- Demircan, Adnan. *Bede'î*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2018.
- Demircan, Adnan. *Siyer*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.
- el-Husrî, Sâtî, İbn Haldun'un Temel Görüşleri (çev. Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergâh Yayınları (2023), 221.
- Fayda, Mustafa. "Cahiliye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. VII/17. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Gün, Adem. *İbn Haldun'un Mukaddime'deki Din Eğitimi ile İlgili Görüşleri*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Günaltay, Şemsettin. *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1997.
- İbn Haldun. *Mukaddime*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayıncılık, 2004.
- İbn Haldun. *Siretü'n-Nebi, Mekke ve Medine Döneminde Hz. Peygamber*. terc. Nihat Bayırkan. İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2022.
- İbn İshâk. *Siretü İbn İshak*. trc. Selahattin Yıldırım. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021.
- Kapar, Mehmet Ali. "Eyyâmü'l-Arab", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. XII/14-16. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Kayapınar, Akif. "İbn Haldun'un Asabiyet Kavramı: Siyaset Teorisinde Yeni Bir Açılım". *İbn Haldun-Güncel Okumalar*. ed. Recep Şentürk. (121-160). İstanbul: İz Yayıncılık, 2009.
- Köse, Feyza Betül. *Hz. Peygamber ve Kadınlar*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2023.
- Köse, Feyza Betül. İbn Haldun'un Siyer Anlatımı- el-İber Özelinde-. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (37/2017).
- Köse, Feyza Betül. *Kâhin*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2018.
- Köse, Feyza Betül. *Medine'de Sosyal Hayat*. İstanbul: Mana Yayınları, 2016.
- Şentürk, Recep. *İbn Haldun-Güncel Okumalar*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2009.
- Tomar, Cengiz, "Mit ve Gerçek Arasında: Arap Dünyasında İbn Haldun Yaklaşımları". *İbn Haldun-Güncel Okumalar*. ed. Recep Şentürk. (193-223). İstanbul: İz Yayıncılık, 2009.
- Uludağ, Süleyman. "İbn Haldun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. XX/8-12. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Vakîdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer. *Hz. Peygamber'in Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzî)*. İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2016.